

XXIV. Reál és Humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (ETDK)
Kolozsvár, 2021, május 27-30.

Polarizáció és a totalitárius ideológiák a tömegtársadalmakban

Szerző:

Vencz Balázs

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar, Filozófia szak, I. Év

Témavezetők:

Bíró Noémi doktorandusz

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar, Magyar Filozófiai
Intézet

Dr. Demeter Márton–Attila egyetemi docens

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar, Magyar Filozófiai
Intézet

Dr. Szigeti Attila egyetemi adjunktus

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar, Magyar Filozófiai
Intézet

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. A polarizáció, mint filozófiai fogalom és politikai jelenség	4
2. A politika esztétizálása	7
3. Tények és a nyelv	10
3.1. Az álhírek felhasználása politikai célokra	14
4. Összevetés	16
4.1. A mozgalmak	16
4.2. A szabad gondolkodás lehetetlensége	20
Összefoglalás	22
Könyvészet	23

Bevezetés

„Egy színházban történt, hogy tűz ütött ki a kulisszák mögött. Kijött a mókamester, hogy ezt a publikummal közölje. Tréfának tartották és tapsolni kezdtek: a mókamester megismételte; az emberek még jobban hahotáztak. Azt hiszem, a világ is így fog elpusztulni, okos emberek nagy hahotája közepette, akik azt fogják hinni, hogy mindez csak vicc.”

Søren Kierkegaard: *Vagy–vagy*

Az úgynevezett populizmus megjelenése és Trump 2016-os választási győzelme után politikai elemzők és társadalomtudósok serege vállalkozott arra a feladatra, hogy a jelenkor megbotránkozató politikai eseményeit a két világháború közti időszakokkal párhuzamba helyezve vizsgálja. Dolgozatomnak hasonló céljai vannak. Hannah Arendt elméleteiből és fogalmiságából kiindulva az *ideologikus gondolkodás, a mozgalmak és a tömeg* kérdésköreit a jelenlegi politikai élet kontextusába helyezve szeretném vizsgálni. Ez a vizsgálódási nézőpont azért is célszerű és releváns, mert véleményem szerint a fent említett (Arendt-i értelemben vett) három fogalom a mi közösségi életünket is nagy mértékben befolyásolja. Azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy a napjainkban megnyilvánuló sikeres politikai szerveződések és ezek működési mechanizmusai milyen hasonlóságokat és különbségeket mutatnak a XX. század első felében megerősödött totalitárius mozgalmakkal, amelyek ugyancsak nagy hatást gyakoroltak saját korukra¹.

E három politikai jelenség – Arendt szerint – ugyanakkor aktívan hozzájárult Németországban és Oroszországban a közélet szétroncsolásához és később a totalitárius államok megjelenéséhez. A dolgozatomban nem lesz módom kitérni az állam és a mozgalmak kapcsolatának elemzésére, mert ez a probléma teljesen más kérdéseket vet fel, ugyanakkor reflektálni szeretnék arra a már mindenki számára világos tényre, hogy amennyiben ezen politikai jelenségek lesznek úrrá—akár egy olyan időt próbált demokratikus intézményrendszeren is, mint amilyen az Amerikai Egyesült Államokban van—a közéletben megjelenik a *polarizáció*.

Hannah Arendt a XX. század politikatudományának kimagasló és egyedi alakja. Első fontos munkája, melyen ez a dolgozat is alapszik, 1951-ben jelent meg *A totalitarizmus gyökerei* címen. E munkának főleg a modern antiszemitizmus kialakulásának a vizsgálata volt a célja, de

¹ Hannah Arendt: *Tömegek, mozgalmak és totalitarizmus viszonyáról* lásd In: *A totalitarizmus gyökerei*, Ford. Seres Iván (*Imperializmus*), Erős Ferenc (*Totalitarizmus* 10-11. fejezet), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992,

ezt a jelenséget összekötötte azokkal a társadalmi és gazdasági változásokkal, melyek kibontakozása bő egy évszázadot ölelt fel, és amelyek olyan totalitárius mozgalmak kialakulásához vezettek, mint Oroszországban a bolsevizmus és Németországban a nemzetiszocializmus. Politikával és politikaelmélettel Arendt csak a húszas években kezdett el foglalkozni, amikor már németországi zsidóként nem hagyhatta figyelmen kívül azon olyan tényezőket, melyek lehetővé tették olyan figurák felemelkedését, mint Adolf Hitler. Gondolatait nem kívánta rendszerbe foglalni, mert úgy vélte, hogy a politikában és minden más területen a gondolkodásnak képlékenynek kell lennie. Károsnak vélte (politikai) jelenségeket általános gondolati sémákkal magyarázni, mert ezeket így attól fosztanánk meg, azt nem látnánk meg benne, ami egyedi. Szabadon reflektált minden vizsgálódási tárgyára, de az írásaiban felbukkanó különböző gondolatok szintetikusak, nem ellentmondásosak és konzisztensek. Gondolkodásmódjára nagy hatással volt Friedrich Nietzsche, Søren Kierkegaard–akik Hegel objektivitásra törekvő filozófiai rendszerével szemben a szubjektum szabad gondolkodását követelték– valamint Karl Jaspers, Platón, és tanára, Martin Heidegger.²

1. A polarizáció, mint filozófiai fogalom és politikai jelenség

Arendt a *The Human Condition* című írásában hosszasan taglalja azt, hogy a görög városállamok úgy különböztették meg magukat a perzsáktól vagy a tőlük északon élő trákoktól, hogy közügyeiket (*human affair*) nem fizikai erővel, hanem beszéd (*speech*) és cselekvés (*action*) által intézték. A cselekvés alatt jelen esetben olyan emberi tevékenységet kell érteni, amely közvetlenül ember és ember között megy végbe, és lehetővé teszi a politikai cselekvést, mint olyat. Az ember saját világára jellemző pluralitáson alapszik, azon az egyszerű tényen, hogy két vagy több teljesen különböző és egyedi lény hat egymás életére³.

Habár kevés elem maradt meg civilizációnkban a görög városállamokéból, az az elv viszont, hogy politikai érdekellentétek vagy nézeteltérések megoldásának egyetlen elfogadható módja a kommunikáción és egymás kölcsönös meghallgatásán alapszik, mind a mai napig

² Margaret Canovan: *Hannah Arendt, A reinterpretation of Her Political Thought*, Cambridge University Press, Melbourne, 1995, 1–16. old.

³ Hannah Arendt: *The Human Condition*, The University of Chicago Press, 1998, 27. old.

megmaradt a modern társadalmakban. Többek között ez aza elv ad értelmet a szólás- és írásszabadságnak, valamint a modern liberális demokráciáknak.

A *polarizációt* olyan zárt politikai közösségek gyakorolják, amelyekben a polgárokat már nem szavazóknak, hanem követőknek szokták nevezni (pl.: *Trump supporters*), és amelyek általában a politikai vezető, a médiakomplexumok és a szavazótábor hármasságából állnak. Ezen entitások kölcsönösen támogatják és tarják fenn egymásban a *polarizáció* érzületét.

A *polarizáció* pszichológiai beállítódás és kollektív magatartásforma. Pszichológiai beállítódásnak azért nevezhető, mert a benne elmerülő egyének és tömeggé olvadó közösségek magát a politikát, és főleg a választásokat az általuk kinevezett Rossz ellen vívott véres harcnak, a kultúrát, az egyéneket és a demokratikus intézményeket harcmezőnek vagy fegyvernek tekintik. Ilyen logikával működő politikai közösségek Rossznak általában olyan véleményeket és eszméket kiáltanak ki, amelyekkel nem értenek egyet, harcot pedig azok ellen folytatnak, akiket ezen eszmék pusztá hordozóival azonosítanak. Csoportok és egyének végtelen leegyszerűsítése megy itt végbe. Ha valaki úgy véli, hogy a vegetarianizmus széles körű bevezetésével megoldható a globális felmelegedés, akkor a *polarizáció* látásmódjának megfelelően elveszíti saját személyéhez tartozó összes sajátos attribútumot és csupán ennek a gondolatnak a hordozójával lesz azonos. E leegyszerűsítés folytán minden személyesség és intimitás eltűnik a gyűlölet tárgyából, ami a megértés, az empátia és a beszélgetés lehetőségét is kizárja. Minden személyesség eltűnésével együtt jár az is, hogy az egyének már nem egyedi és szabad részei egy társadalomnak, hanem olyan absztrakciók pusztá képviselői, mint a Jó és a Rossz. Az arcok eltűnnek és csatakiáltások és szimbólumok maradnak.

Fontos megjegyezni még, hogy az ilyen pszichológiai beállítódás feltételezi azt is, hogy a politikai közösségeket reprezentáló politikusok nem, mint képviselők, hanem mint szimbólumok működnek. Ezt a felfogást politikai közösségek saját maguk irányába is táplálják. Tökéletes példa erre a Capitolium 2021. január 6-i lerohanása. Azok, akik betörték az Egyesült Államok törvényhozó épületébe, úgy tekintettek magukra, mint imádottjukra, Donald Trumpra, aki a demokráciát, és az amerikai embereket védelmezi a *mély állam* (*deep state*) összeesküvéseitől. Azok pedig, akik ezt a tragikomikus eseményt nem a farsang⁴ előszeleként fogták fel, a

⁴ Slavoj Žižek: *First as farce, then as tragedy?* (<https://thephilosophicalsalon.com/first-as-farce-then-as-tragedy/>, megnyitva 2021.04.14. 12:22-kor)

randalírozókban nem megvezetettek, és az elszegényedő fehér középosztály⁵ képviselőit látták, hanem olyan szégyentelen gazembereket, mint a republikánus exelnök.

A *polarizáció*, mint kollektív magatartásforma és világszemlélet a következőképpen működik: mivel a közösség a Rosszal áll folytonos és totális háborúban, kiegyezésről, fegyverszünetről szó sem lehet, mindenki csak a másik kárán érvényesülhet, és a szellemi és fizikai térben elhelyezkedő összes létező eszközként van kezelve. Ennek az érzületnek a fenntartásában érdekelt politikusok, közszereplők és újságírók retorikája leginkább a háborús propagandához hasonlít. A győzelem lehet az egyetlen reális cél, aminek alá kell vetni minden erkölcsi normát: „Mégis két különféle jelenséget észlelünk: van, aki eléri célját, s van, aki nem”⁶ Habár a machiavellizmust tökéletes mértékben magukévá teszik és büszkélkednek is vele – mert hiszen a nemtelen támadások és lejárások a nyilvános térben történnek (sajtó, internet) –, mégis kötelességüknek az erkölcs uralmának a megteremtése. Természetesen a saját értelmezésük szerint.

Most már jól látható, hogy a *polarizáció* nem nyílt fizikai erőszakot jelent –habár könnyedén eredményezhet azt–, hanem inkább egy agresszív erődemonstrációt, ahol minden kollektív és egyéni cselekvés mechanikus folyamatokként vannak elképzelve. Azért nem lehet ezt a magatartásformát pusztán politikai uszításként értelmezni, mert politikai közösségek nagy sikerrel gyakorolják egymáson, mint például az Egyesült Államokban, Magyarországon vagy Lengyelországban, és rendszerszintű. Jóllehet egy két eset kivételével a demokratikus intézményrendszeren belül éri el céljait, mégis szöges ellentéte annak a politikai ügyintézési elvnek, amire az ókori görögök oly büszkék voltak, és amit a modern demokráciák is magukévá tettek: a Másik véleménynyilvánításának a tiszteletben tartása, ami a meghallgatással kezdődik.

A polarizáció, mint politikai jelenség definiálásának a dolgozat elkövetkező részeiben lesz szükség, mert az Arendt-i értelemben vett ideologikus gondolkodás XXI. századi megnyilvánulásait fogom vizsgálni. Azt a kérdést, hogy az emberek tömegei miért kötelezik el vakon magukat olyan ügyeknek, amelyek úgyszólván semmilyen kapcsolatban nincsenek a valósággal, már sokan megválaszolták. Jómagam az elkövetkezőkben inkább arra fogok törekedni,

⁵ Bryan Kelley: *Introduction In: Income inequality: The gap between Rich and Poor*, OECD Publishing, Párizs 2015, 10–11. old.

⁶ Niccolò Machiavelli: *A fejedelem*, Ford. Lutter Éva, Helikon Kiadó, 2017, 127–131. old.

hogy megvizsgáljam: ez a gondolkodásforma miként vált lehetővé demokratikus államok keretein belül.

2. A politika esztétizálása

Walter Benjamin a művészetek terén, a fasizmus és a kommunizmus közti lényegi különbséget abban látta, hogy az előbbi a politikát esztétizálja, míg az utóbbi a művészetet politizálja. A különbség lényeges, és annyit tesz, hogy a fasizmus saját magát, mint termékre tekint, a művészetet pedig úgy használja fel, hogy kívánatosá tegye saját magát a társadalom széles rétegei számára, míg a kommunizmus magába a művészetekbe csempészi be saját világnézetét⁷. Így születtek meg a termelési regények, és ekképp alkalmazták a nemzetiszocialisták Rudolf von Laban által kidolgozott mozgástechnikákat saját tömegrendezvényeik megszervezésére⁸.

Amikor Roger Stone—a republikánus párt hírhed politikai tanácsadója, aki nem mellesleg nyolc elnökválasztási kampányban vett részt— azt írja, hogy „Politics is entertainment”⁹, nehéz nem észrevenni a modern politikai marketing logikája, és a fasizmus tömegekhez fűződő viszonya közötti hasonlóságot. Ezen állítás igazolásához elegendő, ha elolvassuk a plakátok feliratait, a politikusok beszédstílusát vagy reklámvideóit. A politikus, a program, a párt, termékké, érzéssé válik, melyet a lehető legszebbé kell varázsolni, annak érdekében, hogy *megfogja* az embereket, és megállja a helyét a „piacon”. Természetesen ezzel nem azt szeretném sugallani, hogy jelenleg a politika valamilyen burkolt módon fasiszta lenne. Ez egyáltalán nincs így, mert a politika esztétizálása csak eszköz, minden (politikai) cselekedetet pedig célja alapján ítélnünk meg. A demokratikus országokra egyáltalán nem jellemző, hogy a világot lángokba kívánnák borítani¹⁰.

Az „entertainment” (szórakoztatás) szónál azonban érdemes elidőzni. A tömegkommunikációs eszközök megjelenése óta a *kultúripar* [kiemelés tőlem–V.B.] szórakoztatja emberek tömegeit, és felejtetiel velük mindennapi gyötrelmeiket. Röviden ez annyit tesz a mi

⁷ Walter Benjamin: *Kommentár és Prófécia*, Budapest: Gondolat, 1969, 301–334. old.

⁸ Jaques Ranciere: *Az érzékelhető felosztása* In: *Esztétika és politika*, Szerk. Készman József, Ford. Jancsó Júlia, Jean-Louis Pierson, *Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest, 2019, 10-16- old.*

⁹ Roger Stone: *Stone's rules*, Skyhorse Publishing, 2018, 26–27. old.

¹⁰ Hannah Arendt: *Totalitárius propaganda* In: *A totalitarizmus gyökerei*

esetünkben—amit Stone ugyanebben a gondolatmenetében nyíltan ki is jelent¹¹— hogy a politika a *kultúrpar* logikája szerint működik, ugyanazokat az eszközöket (kell) használja, hogy élvezhetővé váljék, mint a *kultúrpar*. Ez a jelenség nem pusztán a politika szereplőinek aljasságából, hanem legfőképp a modern társadalmak fejlődéséből származik.

Tisztában kell lennünk azzal a ténnyel, hogy a XIX. század közepén olyan történelmi léptékű változások mentek végbe a nyugati civilizációban, amik mind a mai napig meghatározzák világunkat. A társadalom (*society*) a család kárára jött létre. Hellászban mindenkinek magánügye volt saját alapvető szükségleteit ellátni. A betevő megszerzése és minden más testi szükséglet megteremtése a család feladata volt, nem pedig a közösséggé. A társadalomnak a jellegzetessége az, hogy a család fontosságát ezen a téren fokozatosan megszüntette.

Előbb a céhek, aztán az olyan hatalmas gazdasági kapacitással bíró létesítmények, mint a gyárak és kereskedelmi vállalatok átvették a család autonómiáját saját megélhetésének igazgatása alól. A társadalom megjelenése emellett azt is feltételezte, hogy az egyének politikai és gazdasági aktivitása nem a cselekvésben (*action*), hanem a magatartásmódban (*behavior*) fejeződik ki. Az egyre elterjedtebbé vált egyenjogúság azt idézte elő, hogy az ember már nem sajátos cselekvéseinek keresztül határozható meg, hanem magatartása folytán, hiszen csak egy a többi közt¹².

A tömegtársadalom (*mass society*), ami a nemzetállamokkal egyszerre jelent meg¹³ ugyanazt a bomlasztó hatást gyakorolta a társadalomra, mint a társadalom a családra. Az osztályok fokozatos felbomlása előidézte azt a sokaságot, amit tömegnek nevezünk, és ami emberek tízmillióinak gyökértelenségét jelenti. A belpolitikai érdekeket az egyének nem osztályokba tömörítve érvényesítik. A tömegtársadalom megjelenésével az egész politikai színtér irányítását a magatartásmód vette át, ahol mindenki abszolút egyenlő és egyenlő módon van kezelve.

A közgazdaságtan, min tudományág—ami ezidőtájt nyerte el fontosságát és megbecsülését—és legfőbb eszköze a statisztika egy ilyen társadalmi berendezkedésben tud hatékony lenni. A statisztika hosszú számsorokkal, egységek sokaságával dolgozik, melyek elemzése arra szolgál, hogy eseményeket, tendenciákat akár előre meg lehessen határozni.

¹¹ „Only an ivory tower policy or a radical leftist militant—the insufferable Marxist type comes to mind—is simultaneously arrogant and delusional enough to think that people: [...] 2. Will suffer tedious technocrats longer than they would commercial break on TV”—Roger Stone: Uo. 26–27. old.

¹²Hannah Arendt: *The Rise of the Social In: The Human Condition*, 38–50. old.

¹³Hannah Arendt: *The Human Condition*, 45. old.

Hatalmas embertömegek kollektív igényei, a tömegtársadalmakban így könnyedén mérhetővé válnak, és ezt szociális viselkedésiformának nevezünk¹⁴. Az egyének statisztikai anyagként—vannak kezelve annak érdekében, hogy tetszetős (politikai) terméket állítsanak elő számára.

Bizonyos viselkedésiminták feltérképezése és elemzése és ezáltal való kihasználása magában hordozza mindazt, ami a *kultúriparban* és a politikában mára már közös, és ami a politikát az „entertainment” szintjére züllesztette. A *kultúripar* legfőbb jellemzője, hogy elsősorban piaci célokat tűz ki magának, ami a szériagyártott kulturális termékekből kiöl minden egyedit, mindent, ami egy műalkotást műalkotássá tesz¹⁵. Jelen dolgozat szempontjából lényegtelen, hogy a *kultúripar* működését hosszasan taglaljam, de két kifejezést mindenképp meg szeretnék említeni vele kapcsolatban. A *kultúripar* termékei gyakorlatilag szabványok és zsánerek összessége. Már a film első tíz percében fény derül arra, hogy ki fog megbúnhódni és ki nyeri el megérdemelt jutalmát¹⁶. Az események olyannyira kiszámíthatóak, hogy nem is magáért a történetért, hanem sokkal inkább rekreációs célból fogyasztják őket. Jó kikapcsolódást kínál a hosszú gyötrelmes nap után, aminek kudarcait a filmhős sikereivel feledteti. Mivel ezek a termékek nem azt mutatják, ami van, hanem azt, amivé az emberek válni szeretnének, tökéletesen átélhetővé válnak, tökéletesen azonosul a néző a karakterekkel és a történettel magával¹⁷. Mindenkinék megvolt már az az élménye, hogy a filmben látottak folytatását az utcán kereste¹⁸.

Amikor a politika „entertainment”-té kíván válni, akkor azt a feltétlen figyelmet és komolyságot, várja el a szavazóktól, amit a *kultúripar* termékei megszereznek maguknak az átélhetőségüknek köszönhetően. Ez számtalan marketing-fogással elérhető, de eleddig egy történet, egy *story* kitalálása bizonyult a legsikeresebbnek mind közül. A politikai kampányt teljes mértékben egy show-műsor vagy egy szombat esti film forgatókönyve szerint kell kigondolni, ami tele van csapdákkal, nehézségekkel és könnyekkel, de a legvégén a jók mindig győznek, a rosszak pedig elnyerik méltó büntetésük. Már egy ötéves gyerek is felfigyelhet arra, hogy minden film és rajzfilm, amit lát az a Jó és a Rossz eposzi küzdelméről szól. A jók szépek, kedvesek és

¹⁴Hannah Arendt: Uo. 45.

¹⁶ Max Horheimer, Theodor W. Adorno: *A felvilágosodás dialektikája*, Ford. Mesterházi Miklós, Szerk. Miklós Tamás, Atlantisz, 2011, 153–205. old.

¹⁷ Almási Miklós: *Anti-Esztétika*, In: *Séták a művészetfilozófiák labirintusában*, T-Twins Kiadó, Lukács Archívum, 1992, 14–26. old.

¹⁸ Max Horheimer, Theodor W. Adorno: *A felvilágosodás dialektikája*, 153–205. old.

okosak, míg a rosszak gorombák, ostobák és rútak. A külső a belsővel teljesen egyenlő, ami a karaktereket a végtelenségig leegyszerűsíti.

A legjobb politikai *story* mindenképpen a Jó és a Rossz zsánerére épül, mert ez a legelcsépeltebb és minden *kulúripari* termékben felbukkan, minden szavazó tudatalattijában biztosan le van rakódva. A *polarizáció* ennek a zsánernek a tökélyre fejlesztéséből született, és csak ez élte. A szavazók részéről a tökéletes azonosulás a *storyval*—ami önmagában is egy marketinges mestermunka eredménye—azt eredményezi, hogy a hős a választásokon megmérkőző politikus, aki szembeszáll a gonosszal, mindazokkal, akik a szavazók érdekeinek érvényesítését akadályozzák valamilyen formában (természetesen nem azért, mert ezen csoportoknak vagy egyéneknek nincs jobb teendőjük, mint összeesküdni a társadalom bizonyos csoportjai ellen, de a *polarizáció* propagandája mégis ezt sugallja). Továbbá, ha a politikus, mint abszolút jó szerepel a *storyban*, akkor ez azt is feltételezi, hogy az ellenfelei maguk a patás ördög, hiszen szembeszállnak vele. A *polarizáció* jellegzetessége, a másik fél iránti gyűlölet pedig abból a válsághelyzetből fakad, amit a rosszak és gonoszok idéztek elő. Újabb akadályt gördítettek a hős elé, akinek egyetlen célja szavazói akaratának teljesítése. A *storyban*, ahol a jó egyetlen feladata politikai közösségek vágyainak teljesítése—amiket statisztikákból olvasnak le—, és a rossz az, aki valamilyen —misztikus oknál fogva mindennek a jónak a beteljesülését megpróbálja megakadályozni, maga a gyűlölet megjelenése csupán fűtőanyagként szolgál a tökéletesebb átélhetőség eléréséhez.

3. Tények és a nyelv

Említettem, hogy egymással ellenségeskedő politikai közösségek milyen ijesztő mértékben egyszerűsítik le az egyént és teszik egyenlővé politikai nézeteivel (lásd 1. fejezet). Aldous Huxley túpontosan rámutat arra, hogy ebben a primitív viselkedésben maga a nyelv a ludas. Példának az állatot hozza fel, aminek a figyelmét az úgynevezett állati szeretetről vagy gyűlölettől könnyen el lehet vonni. Az ember esetében ez azért nincs így, mert mihelyt egy jelenséget megnevezünk, az már tudatunkban „önálló életre kel”, általános érvényű jelentéséből fakadóan mindig megragadhatóvá válik. Más szóval tehát, ha például valakit az Ellenségnek nevezünk, azt bizonyára könnyebb lesz majd gyűlölni, mint azt, akit semmilyen módon nem próbálunk leírni¹⁹.

¹⁹ Aldous Huxley: *Words and Behavior*, In: *Collected eóEssays*, Bantam Book–HarperBookHarper & Row Publishers, 1959, 132. old.

Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy maga a nyelv teszi lehetővé, hogy háborúkat vívjunk, hogy emberek milliói olyan történelmi eseményekben vegyenek részt, amelyekkel minden lehetséges szempontból ütköznek érdekeikkel. Absztrakciók, szépen szóló metaforák, szimbólumok használata könnyedén elvonják a figyelmet arról, ami ténylegesen van. Például, ha vezetők azt a kifejezést használják, hogy „erőt demonstráltunk”, a helyett, hogy „gyermekeket, nőket, öregeket gyilkoltunk le az éjszaka folyamán, hogy megvédjük valamelyik katonai bázisunkat”, máris tökéletesen más értelmet adnak ugyanannak a történéseknek. Ez azért van így, mert minden szó elhangzása más és más érzést vált ki bennünk, különböző tudattartalmakat kapcsolunk jelentéseikhez: az „erődemonstrációt” vitéz és elszánt dolognak neveznék, míg „ártatlanok legyilkolását” aljasságnak.

A gyűlölet mióta világ a világ fontos formálóereje az egymás mellett élő, különböző kulturális gyökerekkel bíró közösségeknek, ugyanakkor tökéletes politikai fegyver²⁰, és a történelem során változatosabbnál változatosabb formákban jelent meg.

Dosztojevszkij *Raszkolnyikovja* gyűlölte a zsugori öregasszonyt, aki a rubeljein gubbasztott, míg ő lángelme lévén alig tudta a betevőhöz valót megkeresni. Ebben az esetben a gyűlöletnek van tapasztalati alapja. Habár *Raszkolnyikov* helytelenül mérte azt fel, hogy minden nyomorúságáért az öregasszony a felelős, mégis ismerte őt, látta az arcát, hallotta a hangját, érezte a szagát. Igaz ugyan, hogy a múltban sem volt a tapasztalat szükségszerűen személyes, de mégis feltételezett valamifajta fizikai emberi kapcsolatot. Például a középkori Európában csak azokhoz juthattak el a boszorkányok „rémséges tettei”, akik hallották a történeteket papoktól, prédikátoroktól, vándoroktól vagy közeli hozzátartozóiktól.

A XX. században ez az élmény radikálisan megváltozott a technikai fejlődéseknek köszönhetően. A rádió, a televízió és más tömegkommunikációs eszközök megjelenésével a tapasztalat fontossága elenyészett és megjelent a bemutatás, mint a gyűlöletkeltés fő eszköze. A tömegkommunikációs eszközökön keresztül bemutatták a hallgatónak, a nézőnek, az olvasónak olyan videó- és fotófelvételek, szakvéleményeket, személyes beszámolókat, amelyekkel mintegy bebizonyították, hogy a gyűlölet tárgyai ténylegesen aljasok és mindenre elszántak. Elegendő lett számtalanszor elismételni, hogy ezért és ezért a problémaért kik a felelősek. Ugyanakkor a gyűlöletkeltés ezen módjának is megvoltak a jellegzetességei. A kommunikáció fentről lefele

²⁰ Hannah Arendt: *Múlt és jövő között*, Ford. Módos Magdolna, Szerk. Zsolt Angéla, Osiris Kiadó – Readers International, Budapest, 1995, 235. old.

folyt, a médiamonopóliumok akkor és azt mutattak meg a társadalomnak, amit jónak láttak. Ez manapság már nincsen így. Azzal, hogy ma már mindenki egy teljes filmstúdiót hordoz a zsebében, maga a gyűlöletkeltés módja is megváltozott: a médiamonopóliumok elvesztették abszolút hatalmukat az információ terjedése felett. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy bármi bármikor a nyilvánosság elé kerülhet az interneten, aminek a terjedést maguk a médiakomplexumok képtelenek befolyásolni. Ami számukra megmarad ebből a képletből az csak annyi, hogy értelmezik a nyilvánosság elő spontán kikerült információkat. Ez a tény viszont egyáltalán nem fosztotta meg őket a közvélemény befolyásától. A fénykép vagy videófelvétel csak nyers információ, amivel semmit nem lehet igazán kezdeni. A sajtóorgánumok feladata, hogy a nyelv segítségével megfejtsék, befogadhatóvá tegyék az információt, azaz a nyelv segítségével elmondják nekünk a történetet. Az internet világában ilyenképpen válnak a médiakomplexumok politikai tényezőkké.

Tisztán körvonalazódik az a filozófiai probléma, ami már magát Szókratészt is foglalkoztatta. Az írott szöveget az elhangzott szó rossz másolatának nevezte. Azt tartotta, hogy tudás átadása csak közvetlenül ember és ember között történhet, mert az írott szöveget vagy festményeket könnyen félre lehet értelmezni, ugyanakkor a kérdésés lehetősége megszűnik, és a maga az intimitás is eltűnik²¹. A szöveg és a képek néma jelek, mi magunk kell jelentést adjunk nekik vagy mástól kell elvárjuk, hogy elmagyarázzák nekünk. Elterjedésükkel a beszélgetés, a párbeszéd jelentősége csappant meg, hiszen ezen emberi alkotásokat úgy kell elfogadjuk, ahogy megjelennek, kérdésésre nincsen lehetőség.

Ezen a ponton pedig elérkeztünk az elé a probléma elé, amit ez a médiaműködés állít a *tényigazságok*²² elé. Arendt azt írja, hogy minden egyénnek és csoportnak megvan a joga ahhoz, hogy az eseményeket, az olyan tényigazságokat, mint Németország 1914-ben lerohanta Belgiumot, értelmezzék; de ahhoz már semmi joga nincsen senkinek, hogy azt állítsa, hogy Belgium volt az agresszor²³, mert ez hazugság lenne. Az ehhez hasonló *tényigazságok* általános elfogadása vagy letagadása tudatos, önként vállalt politikai vélemény. Az, aki lát bizonyos felvételeket minden esetben el tudja dönteni, hogy pontosan mit lát? Ez már azért is problémás, mert habár ezen felvételek beszámolnak egy-egy esemény bizonyos mozzanatairól, de az ritka,

²¹ Platón: *Phaidrosz*, In: *Platón összes művei, Második kötet*, Ford. Kövendi Dénes, Szerk. Zsolt Angéla, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, 298–337. old.

²² Hannah Arendt: *Igazság és politika* In: *Múlt és jövő között*, 237. old.

²³ Hannah Arendt: *Igazság és politika* In: *Múlt és jövő között*, 245. old.

mikor az egész cselekmény rögzítve van. Ilyenkor vannak részek, amelye a homályban maradnak, és csak a sajtóorgánumok elbeszélésnek köszönhetően kerülnek be a hézagos *képbe*, amit egy adott eseményről alkotunk. Még ha feltételezzük is, hogy egyetlen újságíró sem veszi a bátorságot, hogy többet vagy kevesebbet mondjon el, mint amit tud, vagyis ágostoni értelemben nem hazudik²⁴, könnyen észrevehető, hogy a képek és videók értelmezése már a használt nyelvezetnél átideologizálódhat. Tökéletes példa erre a 2019 januárjában pár fiatal Trump hívő és egy indián Nathan Philips észak–amerikai bennszülött²⁵ körül kialakult vére menő vita. Olyan kevés felvétel készült az estről, hogy objektív ténymegállapítást alig lehetett levonni a történetekből. Egyesek nyíltan kijelentették, vagy csak burkoltan céloztak arra, hogy a fiatal diákok fenyegető gesztusokat tettek Mr. Philips–el szemben, mert ő bennszülött és nem fehér meg katolikus²⁶. Mások viszont azt bizonygatták, hogy a fiatalok viselkedése sokkal inkább a bennük működő hormonoknak, mintsem rasszista berögződéseknek tudható be²⁷. Ezek mind olyan magyarázatok, amik vélemények, és nem pedig igazságok, mert egyik állítás alátámasztására sincsen kézzel fogható bizonyíték a videófelveleken.

A sztálini Oroszországban megfélemlítéssel, gyilkosságokkal, indoktrinációval²⁸ sikerült az embereket megtanítani (jobban mondva elfelejteni velük) arra, hogy Trockij nevezetű ember nem vett részt a forradalomban. Manapság ilyen megoldásokra az igazságokkal vívott harcban egyáltalán nincs is esély, és teljesen értelmetlen lenne. Bőven elegendő, ha a sajtószabadság elvére hivatkozva a történetek elbeszélésének egy változatóról kategorikusan kijelentik, hogy az az igazság. Ezért is van az, hogy egy sajtóorgánum minél inkább politikai célokat szolgál, annál inkább hangoztatja magáról, hogy független, azaz objektíve közli a tényeket. A Pravdát azért kellett az Igazság kútfőjének tekintse a teljes orosz társadalom, mert ezt a rendszer megkövetelte tőle. Most pedig a szavazó, az állampolgár, az újságolvasó követeli meg a sajtótól, hogy mindent megmagyarázzon.

²⁴ „*Ex amini enim sui sententia, non ex rerum ipsarum veritate vel falsitate mentiens aut non mentiens indicandus est*” / „*Căci cineva minte sau nu minte trebuie judecat după modul său de a gândi, și nu după adevărul sau falsitatea lucrurilor însele.*” [kiemelés tőlem–V.B.] –Aurelius Augustinus: *Despre minciună*, Ford. román nyelvre Lucia Wald, Humanitas, Bukarest, 2016, 34–35. old.

²⁵ <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46943364>, megnyitva 2021.04.19. 20:26–kor

²⁶ <https://www.vox.com/2019/1/19/18189668/white-students-maga-gear-harass-native-elders>, megnyitva 2021.04.19. 20:58–kor

²⁷ <https://www.breitbart.com/the-media/2019/01/20/covington-tom-williams-media-diocese-rush-to-judge-catholic-students/>, megnyitva 2021.04.19. 20:59–kor

²⁸ Hannah Arendt: *Totalitárius propaganda* In: *A totalitarizmus gyökerei*

Igaz ugyan „hogy a történészek szeszélyeinél jóval többre volna szükség ahhoz, hogy a feljegyzésekből eltűnjön az a tény, mi szerint 1914. augusztus 4-ének éjszakáján német csapatok lépték át a belga határt; nem kevesebbet kívánna ez, mint egy az egész civilizált világot uraló hatalom monopóliumát.”²⁹, de hétköznapi tapasztalatból azt is tudhatjuk, hogy előbb–utóbb felfigyelnek arra, aki torka szakadtából kiabál az utca közepén. Ezzel csak azt szeretném mondani, hogy a fent említett esethez hasonló helyzetekben nem a *tényigazságok* elvitatása, letagadása vagy eltitkolása képezi a veszélyt, hanem az igazság úgymond kisajátítása: “Azért van így, és nem másképp, mert mi mondtuk.”. Ez a magatartásforma sokakat emlékeztethet a totalitárius államok igazsághoz fűződő viszonyához, a különbség viszont az, hogy demokratikus országok jogszabályait betartva vélekednek magukról így a politikát formáló egyes tényezők. Az információ áramlása egy adott társadalmon belül tökéletes példa a *polarizáció* működésére. Mindamellet, hogy spekulálni lehet olyan fogalmakkal, mint primitív ösztönök–amelyek közhelyek szintjén annyit jelentenek, hogy a *polarizációt* büszkén gyakorló politikai közösségek csak azért ragaszkodnak szimbólumokhoz, különböző állításokhoz, mert valamilyen oknál fogva sajátjuknak vélik és az ősember szintjén élik meg a politikát–magát a megismerést is górcső alá kell vennünk.

Természetes dolognak tekinthető, hogy emberek sokaságának véleménye ugyanazon kérdésekben megegyezik. Az viszont egyáltalán nem indokolt, hogy a véleményekhez minden erejükkel ragaszkodjanak, olyannyira, hogy *tényigazságok* szintjére emeljék őket. Mert hiszen a sajtóorgánumok nem önkényesen neveznek egy elbeszélést tényigazságnak. Komoly piaci nyomásnak kell megfeleljenek, mert hiszen, ha olvasóik elvesztik érdeklődésüket bennük, akkor a reklámfelületeik piaci értéke csökken. Talán rá is tapintottunk a *polarizáció* fő mozgatórugójára, ami a vélemény igazságként való elkönyvelését jelenti. Az az állítás, hogy “A bevándorlók veszélyesek az Európai kultúrára.” megvitatásra kerülhet, de csak abban az esetben, ha azon emberek, akik ekképpen vélekednek véleményként, és nem pedig fundamentális igazságként tekintenek a kijelentésükre.

3.1. Az álhírek felhasználása politikai célokra

Ez a kisajátító hozzáállás az igazsággal kapcsolatban a *polarizációból*, mint pszichológiai beállítódásból fakad, és magával a megismeréssel áll szoros viszonyban. Kant úgy vélte, hogy a

²⁹ Hannah Arendt: *Igazság és politika* In: *Múlt és jövő között*, 245. old.

megismerés, vagy tapasztalatszerzés érzéki és értelmi tudatfolyamatok rendszere, amiben érzéki benyomások koherens logikai összekapcsolásából áll,³⁰ ugyanakkor a teret és az időt *a priori* szemléletként és kontinuumként határozta meg. Wolfgang Röd pedig azon a véleményen volt, hogy csak és csakis abban az esetben tartunk valóságosnak egy jelenséget, “ha kedvező körülmények között – például nem túl nagy vagy túl kis távolságra, megfelelő megvilágításban stb. – tisztán észlel.”³¹ Ez röviden azt jelenti, hogy ha a városban látunk egy házat, akkor hajlamosak vagyunk valóságos létezőként tekinteni rá, míg, ha egy sivatagban jelenne meg előttünk hallucinációként könyvelnénk el a jelenséget. Ennek az az oka, hogy a városban látott ház képe megfelel a valóságérzékünknek, korábbi élményeinkkel összhangban áll. Mindebből az következik, hogy mindent, ami a saját szubjektív világunk megépítésének alapköveként szolgál a kapcsolatok teremtése és a koherencia jellemzi. Ahhoz, hogy egy állítást igaznak fogadjunk el alátámaszthatónak és bizonyíthatónak kell lennie.

Többek között ez az alapvető gondolkodási mechanizmus teszi lehetővé az álhírek terjedését. Igaz ugyan, hogy a szerkesztőségek jóindulatára van bízva, hogy mit „adnak el” a nézőknek, olvasóknak, de ez még nem feltételezi azt, hogy a publikum el is fogadja *tényigazságként*. Az álhírek beszivároztatása a közéletbe egy hosszú kommunikációs projekt végterméke lehet. A folyamat a következőképpen meg végbe: először is érkezik egy egyszerű állítás, – általában a politikum részéről–amiben megfogalmazzóik egy probléma: „A bevándorlók veszélyesek az Európai kultúrára.”. Az állítást érvek sokasága követi, amik egy adott pontonponpon olyannyira ellepi a megcélzott szavazótábort, hogy általános igazságként kénytelenek elfogadni minden állítást. Amikor a manipuláció eléri ezt a kritikus pontot, az önálló gondolkodás megszűnik, az elme önfeledten behódol a felsorakoztatott érvek meggyőzőerejének. Ebben a jelenségben ugyan semmi új nincsen, a manipuláció mindig igen hasznos politikai eszköznek bizonyult a történet folyamán, de az internet, a *photoshop* és a *deepfake* világában ereje akkorára dagad, hogy a legsziporkázóbb elméket is behódolásra kényszerítheti.

Amikor a politikum és a sajtó egy része egyaránt érdekelt a gyűlölet szításában könnyen Kierkegaard színházközönségének kínos helyzetébe kerülhetünk, akik okos emberek lévén

³⁰ Immanuel Kant: *Prolegomena* Ford. John Éva és Tengelyi László, Szerk.:Miklós Tamás, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1952, 64 old.

³¹ Wolfgang Röd: *A kritizmus, mint univerzális értelmezélmélet*, Ford. Nyizsnyánszki Ferenc, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 58–59. old.

kinevették a viccmestert, mert tűzriadót fűjt³². Valóság és fikció, szerep és személyiség, *story* és történelem között könnyen elmosódhatnak a határok és ember legyen a talpán, aki meg tudja őket különböztetni egymástól. Az ókori görögök óta tudjuk, hogy a dolgok szétválasztása a kozmosszal és a renddel rokonértelmű kifejezés. Ha a jól kivehető határok, amik fölött maga Zeusz örökös eltűnnek, világunk káoszba hullhat, ami egy olyan létállapot, ahonnan hiányzik a legkedvesebb isten, Érosz. A kérdés mostmár csak az, hogy ezért milyen árat kell fizetnünk.

4. Összevetés

Az elkövetkezőkben a vizsgálódásom tárgya a felvázolt problémák összevetése lesz mindazzal, amit Hannah Arendt *A totalitarizmus gyökerei* című írásában a totalitárius mozgalmak sajátosságairól leír. Célom nem az, hogy bebizonyítsam, hogy totalitárius szisztémában élünk vagy a felé tartunk. Túl nagy szavak lennének, amik nem melleleg kedvelt közhelyek is, és a probléma mélyebb megértését ellehetetlenítik. A nem túl távoli múlt tapasztalataiból merítve csupán azokra a veszélyekre kívánom felhívni a figyelmet, amik az egyének és különböző társadalmi csoportok szabadságát fenyegetik.

4.1. A mozgalmak

Amennyiben igaz, hogy “ellentétben a régi pártokkal a mozgalmak túléltek a második világháborút”³³, akkor ez a kijelentés mindenképpen fontos kiindulópontként kell szolgáljon a további vizsgálódáshoz, mert a *mozgalmak* és a *polarizáció* által előidézett politikai helyzet közti hasonlóságokat nehéz nem észrevenni.

A mozgalmak a XIX. század végén, a XX. század elején jelentek meg Európa olyan államaiban (Osztrák–Magyar Monarchia, Németország, Oroszország), amik kimaradtak az imperialista terjeszkedés óriási üzletéből. Az expanziót ezen országok földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan a szárazföldön kellett végrehajtsák, nem pedig a tengereken, mint Franciaország és Anglia tette.³⁴ Mivel–a tengeren túli imperializmussal ellentétben– nem fűződött hozzájuk semmilyen kapitalista érdek, azaz komoly gazdasági haszonra való hivatkozás nem szolgált megfelelő érveket arra vonatkozóan, hogy miért kellene Európa belsejében háborúkat vívni, a

³² Søren Kierkegaard: *Vagy–vagy*, Ford. Dani Tivadar, Szer. Gyurgyák János, Osiris Kiadó, Budapest, 2019, 33. old.

³³ Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*, 192. old.

³⁴ Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*, 167. old.

terjeszkedés eszménye kedvéért, ezen mozgalmak kénytelenek voltak ideológiákhoz folyamodni ezen a téren. A legkézenfekvőbb ideológiának a törzsi nacionalizmus³⁵ bizonyult, ami azt tűzte ki célul, hogy misztikus összeköttetésben élő népeket egyesítsen azon a címen, hogy egyazon faj képviselői. A törzsi nacionalizmust, a sovinizmussal ellentétben nem extrovertált, hanem introvertált, azaz nem egy nemzet vívmányai, hanem maga az ember lelke foglalkoztatja, ami faji hovatartozásából fakadóan különleges jegyeket hordoz. egyenesen következik, az, hogy egy népet páratlannak nyilvánítsanak és különbséget tegyenek ember és ember között. Így született meg Oroszországban a pánszlávizmus és Németországban meg az Osztrák–Magyar Monarchiában a pángermánizmus. Mivel a léleknek titokzatos jegyei–a mozgalmak vezetői szerint–egy fajhoz kötöttek földrajzi szempontból egymástól távol élő népeket, ezen korai ideológiák meg tudták szólítani a széles tömegeket felekezeti, társadalmi hovatartozásuktól függetlenül. Ezen mozgalmak megvetették a nemzetállamot, és határait úgy gondolták, mint egy börtöncella falaira. Alulról szerveződő közösségek révén pedig sokkal forradalmibb hangnemet és ideológiát engedhettek meg maguknak, mint a brit vagy francia imperializmus képviselői, akik jobbára mecénások voltak.³⁶ A misztikus kiválasztottság-érzet gondolatát a nemzetiszocialisták és a bolsevikok átvették a pán mozgalmaktól és ugyancsak nagy sikerrel alkalmazták, de hozzáillesztettek egy fontos elemet, az internacionalizmust, azt a gondolatot, hogy maga a mozgalom céljait nem korlátozhatja le egy nemzet vagy állam³⁷. A náci például előszeretettel gyűjtöttek maguknak híveket Nyugat–Európa különböző sarkaiban, a bolsevikok pedig a világforradalom megszervezésével kívánták mozgalmukat a földkerekség minden lakójához eljuttatni.

A felsorolt jegyek, melyek egy szerveződéseket mozgalommá tesznek a *polarizáció* előidézte politikai helyzetben is megjelennek. Megemlítenő az összetartozás és a kiválasztottság kollektív érzése. Az összetartozás érzése a szavazótábor egyénei között abból az élményből fakad, hogy a világban lezajló eseményekről vagy különböző ügyekről (mint például bevándorlás) egyazon álláspontot képviselik–hiszen ugyanazokból a forrásokból informálódnak–amit nem másként, kezelnek, mint igazságot (lásd 4. fejezet). A jelenben nincsen kommunikációs értéke misztikai rendszerek kidolgozásának, és a zsidó szexualitás bensőséges elemzésének³⁸, helyette metafizikai alapként megjelenik az igazság: „Együvé tartozunk, mert ugyanaz a véleményünk, és

³⁵ Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*, 169. old.

³⁶ Hannah Arendt: *Kontinentális imperializmus:a pán-mozgalmak* In: *A totalitarizmus gyökerei*

³⁷ Hannah Arendt: *Kontinentális imperializmus:a pán-mozgalmak* In: *A totalitarizmus gyökerei*

³⁸ Hannah Arendt: *Kontinentális imperializmus:a pán-mozgalmak* In: *A totalitarizmus gyökerei*

vélemények mentén kell felosztani a világot, és kiválasztottak vagyunk, mert mi birtokoljuk a világ eseményeivel kapcsolatos igazságot”, mondják. Talán helyesebb lenne ezután a *polarizációt*, nem, mint Jók és Rosszak, hanem mint Igazság és Hamisság küzdelmeként felfogni.

A második hasonlóság az agresszív expanzió mellett való elköteleződés. A jelenkori mozgalmak–demokratikus igényeknek eleget téve–szavazókat (követőket) próbálnak szerezni maguknak. Ahogy a múlt század elején a mozgalmak a kapitalizmus fejlődésének logikáját követve az imperializmustól vettek át elemeket, vagyis a kiteljesedést, és minden ember boldogságát földrajzi területek megszerzésében látták, úgy a mai mozgalmak is a kapitalizmus működésmechanizmusából inspirálódnak. Manapság minden cég célja, hogy hűséges vásárlók bázisát gyűjtse maga köré, akik biztosítják számára a profitot. Vannak, akik Nike cipőt hordanak, vannak, akik Adidas-t³⁹. Az embereket fogyasztásuk alapján lehet a nyugati társadalmakban kulturális kategóriákba besorolni. A politika–amiben válsága nyilvánul meg– ezen a téren is másoktól ellesett babérokra tör.

A mai politikai mozgalmak a világ történéseiről alkotott képüket (látsd 4. fejezet) lehetőségeikhez mérten a legagresszívebben nyomják le saját a szavazópolgárok torkán: újságcikk újságcikket követ. Az új–jobboldal vagy az összeesküvés–elméletek terjesztői a korszellemről alkotott kiváló képe bizonyítja azt, hogy amikor teret kívánnak szerezni maguk, ezt hírportálokon és nem óriásplakátokon keresztül teszik. Az Egyesült Államokban a *Breitbart News* 2016–ban Steve Bannon keze alá került, aminek segítségével az interneten fel tudták venni a versenyt a *mainstream médiával*, Ausztriában az FPÖ (*Freiheitliche Partei Österreichs*) bukott elnöke, Heinz–Christian Strache pedig egy ibizai parti mélyén megengedte magának azt a bon mot-t, hogy hazájában is szívesen látna olyan médiahelyzetet, ami Magyarországon van⁴⁰. E mellett nyíltan támadják a nagy médiakomplexumokat azzal vádolva (nem minden esetben alaptalanul), hogy s tudósításaik egyoldalúak és nem tényszerűek. Ez a politikai térhódítás (ember–hódítás) két célt szolgál. Első sorban új szavazókat vonz be, másrészt a meglévő szavazótábor megbízhatóságát garantálja a választásokon. Érdekes különbség, hogy ezen mozgalmak ezt gyakorlatilag a mindennapi hírek uralásával teszik, míg az *establishment*-hez tartozó politikai erők nagyszabású kampányokat szerveznek hirdetőtáblákkal, reklámokkal, zászlócskákkal. Érdekes különbség, hogy

³⁹ Naomi Klein: *ALT.EVERYTHING*, In: *No logo*, Flamingo, Nagy–Britannia, 2000, 60–76. old

⁴⁰ <https://www.spiegel.de/politik/ausland/heinz-christian-strache-geheim-videos-belasten-fpoe-chef-a-1268059.html>, megnyitva 2021.05.05. 14:34-kor

ezen mozgalmak ezt gyakorlatilag a mindennapi hírek uralásával teszik, míg az *establishment*-hez tartozó politikai erők nagyszabású kampányokat szerveznek hirdetőtáblákkal, reklámokkal, zászlócskákkal. A tények sikeres interpretálása számukra létkérdés. Még Magyarországon is, ahol a hirdetőfelületek többsége a kormánypárt rendelkezésére áll, választásokat nem Orbán Viktor arcképével, hanem cikkek ezreinek megalapozásával olyan *story*kkal nyerik, mint Soros György és az ellenzékben lévő pártok titkos összeesküvése.

A harmadik hasonlóság pedig az internacionalizmus, az államhatárokon átívelő közös ügyek és vélemények. Az egész nyugati civilizációt ugyanazok a kérdések foglalkoztatják, melyek felosztják a politikai színteret. Mivel pedig konkrét kérdések, nem pedig történelemmagyarázó ideológiák vagy pártprogramok szervezik a politikát, a *polarizáció* ekképp kontinenseken átívelve, ugyanazon helyeken osztja fel a különböző országok lakosságát. Ha San Franciscótól Varsóig bármelyik liberális érzelmű polgárt megkérdeznénk arról, hogy mi a vélemény a homoszexuálisok közti házasságról, akkor bizonyára mind ugyanazt a választ adnák, legfeljebb helyenként árnyalva. Jobboldalra, mely például bevándorláskritikus, vélhetően nagy százalékban olyan munkás- és középosztálybeli polgárok fognak szavazni, akiknek életszínvonala már évtizedek óta stagnál vagy éppen rosszabbodik⁴¹. A baloldal, ami sokkal heterogénebb politikai közösség a különböző etnikai- és szexuális kisebbségek, valamint a felsőközéposztály szavazataira pályázhat. Az országhatárok átlépésének a vágya a 2019-es Európai Parlament-i választásokon is megjelent, amikor a bevándorláskritikus erők (szeretik így nevezni magukat) a holland Geert Wilderstől, a már említett FPÖ-n és Matteo Salvini keresztül egészen Marine Le Pen-ig európai szintű összefogást sürgettek az iszlám megfékezése érdekében.⁴² (Természetesen ezt az összefogás abból a politikai érdekből is született, hogy ezek a politikusok és pártok egy frakciót kívántak létrehozni az Európai Parlamenten belül). Az amerikai választásokban abszurd módon és fanatikusan beleélő európaiak pedig egy másik tökéletes példát szolgáltatnak arra nézve, hogy a polarizáció könnyedén elsöpri az országok határait. Még azok is, akik a nemzetállam fontossága mellett állnak ki, politikai érdekeik az internacionális szintéren való megjelenés felé sodorják. Így saját ügyük is fontosabbnak tűnik fel szavazóik előtt, és az elv- és igazságbeli összetartozásérzet még nagyobb energiákat szabadít fel. A hadszíntér az egész nyugati kultúra lesz, ahol a helytelen véleményen

⁴¹ Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez Gabriel Zucman: *The Elephant Curve of Global Inequality and Growth*, AEA Papers and Proceedings 2018, 103–108 old.

⁴² <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/19/thousands-take-to-streets-in-rome-for-far-right-rally-salvini>, megnyitva 2021.05.05., 20:38-kor

lévőket meg kell győzni, ki kell rekeszteni vagy el kell hitelteleníteni. Maga a küzdelem tétje—és a *story*—is egy sokkal magasabb szintre lép. Talán nem lenne túlzás azt mondani, hogy egy francia jobboldali számos kulturális szempontból közelebb áll egy osztrák vagy amerikai jobboldalihoz, mint saját honfitársához, aki vele ellentétes nézeteket vall.

4.2. A szabad gondolkodás lehetetlensége

Arendt az ideológia kifejezésnek egy specifikus jelentést adott. Számára az ideológia egy olyan sematikus gondolkodás, aminek a segítségével a világ összes történést lehet interpretálni, ugyanakkor fő tárgya a történelem. A szocializmus—ami a munkásosztály hátrányos helyzetének jobbítását tűzi ki céljául—önmagában még nem számít ideológiának. Ideológiává csak akkor válik, ha az emberiség történelmét úgy írja le, mint osztályok folyamatos harcát, és egy jövőképpel is szolgál, mely az osztályharc végső kimenetelének megjósolásából áll. Olyan kifejezett ideológiák, mint a nemzetiszocializmus és a sztálinizmus képesek voltak emberek tömegei számára teljesen zárt rendszert nyújtania, melyben minden meg van magyarázva, éppen ezért bármilyen külső érv elhangozhat egy gondolattal kapcsolatban, magát a rendszert nem érinti, mert az *immunis minden* effajta behatásra⁴³. A hithű nemzetiszocialistáknak 1945 telén nem lehetett azzal érvelni, hogy már elvesztették a háborút. Hozzájuk ez a tényigazság azért nem jutott el, mert ők úgy fogták fel a valóságot, hogy a természet törvényeinek engedelmessé az emberi fajok is kell küzdenek a fennmaradásért⁴⁴, és mivel ők voltak az áriák, nem szenvedhettek vereséget.

Nyilvánvaló, hogy az ideológiák, a szabad gondolkodás legnagyobb ellenségei, mert gyakorlatilag felszámolják azt. Maga Arendt is úgy vélte, hogy a gondolkodás felszámolása a legveszélyesebb az ideológiákban, mert egy fontos tisztán emberi tulajdonságot szüntet meg⁴⁵. Miközben elrettentve tekintünk a múlt század első felére, nem-e feledkezünk meg észrevenni azt, ami a mi szabadságunkat fenyegeti úgy, hogy azzal egyetlen jogszabályt sem sért meg?

A *polarizáció*, melynek sajátosságai és kiváltó okai ecsetelésével oly sok időt töltöttem, nem számolja fel ugyanúgy a gondolati szabadságot—amiről Spinoza naivan azt hitte, hogy a külvilág bármilyen ráhatása ellenére is képes megőrizni intaktságát—, mint a XX. századi ideológiák? Már önmagában a *storyk* úgy vannak legyártva, hogy fogyaszthatóak, élvezetesekek

⁴³ Margaret Canovan: Uo. 25–26. old.

⁴⁴ Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*

⁴⁵ Margaret Canovan: Uo. 25. old

legyenek, hogy megspóroljanak a szavazóktól minden erőfeszítést, ahogy Stone fejezte ki magát (látsd 2. fejezet). A *storyk* minden aprócska részlete nagy igényességgel volt összeillesztve (közvéleménykutatások tucatjaira támaszkodva), hogy a kétely se merüljön fel senkiben hitelességével kapcsolatban: a merész hős (látsd 2. fejezet), aki boldogságáról lemondva vállalja az Igazságért folytatott véres küzdelemben a parancsnoki címet, a gonoszak vagy ostobák (helyzettől függően), akik titokzatos céloktól vezérelve hazudnak, és a csaták tömkelege, melyeket kivétel nélkül meg kell vívni.

Mindehhez hozzátevéődik a médiakomplexumok szerepe, melyekre a társadalom nagy mértékben támaszkodik. Ők kell tudósítsanak és magyarázzanak, és ezzel a két feladattal, pedig ahol tehetik visszaélnék. Könnyen elmosható a határ a vélemény és a tényigazság között, és annak a bebizonyítása is rendkívül könnyű, hogy ugyanazon kijelentés éppen mikor melyik. A XXI. Század bamba konformizmusa tökéletes táptalaj olyan médiakomplexumok elszaporodására, melyek függetlennek kiáltják ki magukat, és közben nem átnak kihasználni bármilyen politikai célt a közvélemény befolyásával. Ki akar sok cikket vagy sok tévéhíradót meghallgatni, ha lehet mindig ugyanazt, amelyik kéznél van. És az algoritmusok általában gondoskodnak arról, hogy mindig kéznél is legyen. Ironikus módon, a *polarizáció* azokat fosztja meg a szabad gondolkodáshoz fűződő joguktól, akiknek szériagyártották, akik fogyasztják, akik időt és energiát nem sajnálva éltetik, és akik jóhiszeműen hisznek a *storyban*. De hát ezen sem kell csodálkozni, a hamburger is azt hizlalja, aki megeszi.

A *polarizáció* ugyanakkor, nem csak egy izolált csoportra veszélyes, hanem az egész társadalmat bomlasztja. Ellehetetleníti a vitát és a párbeszédet, elemeket mutat fel a gyűlölet tárgyaiként a társadalomból, és semmilyen gátat nem ismerő machiavellizmusa miatt bármikor képes káoszt előidézni.

Összefoglalás

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy bemutassam azon elemek (*ideologikus gondolkodás, tömeg és politikai mozgalmak*) specifikus működését, melyek a tömegtársadalmak felemelkedésével egyszerre jelentek meg, és mind a mai napig jelen vannak világunkban, és melyek hozzáértéssel könnyen a polgárok ellen fordíthatók. Célom inkább az volt, hogy egy teljes körképet mutassak be a tárgyalt problémáról, nem pedig valamelyik részletkérdés alapos kibontására törekedtem.

Sokszor egyérteműnek tűnő egyértelmű fogalmak és jelenségek definiálásával és bemutatásával arra szerettem volna rávilágítani, hogy egy posztmodern tömegtársadalomban dogmatikus gondolkodás elterjesztéséhez és a káosz teremtéséhez nem szükségeltetik emberalatti aljasság. Az eszközök a technika és a társadalmi állapotok biztosítják, csak alkalmazni kell őket. De vajon századunkban eleve szolgaságra vagyunk ítélve, rákényszerülünk, hogy válasszunk Helyes és Helytelen között, anélkül, hogy megvizsgáljuk, hogy mit fed az egyik és a másik is? Mi szavatolhatja a szabad gondolkodást a világunkban?

Nincs módomban ezekre a kérdésekre válaszolni, ugyanakkor a nyelv és a politika, valamint a Helyes és Helytelen, mint politikai kérdés (látsd 4. fejezet) problémaköre szolgálhat további vizsgálódásaim témájául.

Könyvészet

1. ALVAREDO, Facundo; CHANCEL, Lucas; PIKETTY, Thomas; Emmanuel SAEZ, Emmanuel; ZUCMAN, Gabriel: *The Elephant Curve of Global Inequality and Growth*, AEA Papers and Proceedings 2018
2. ARENDT, Hannah: *A totalitarizmus gyökerei*, Ford. Seres Iván (*Imperializmus*), Erős Ferenc (*Totalitarizmus* 10-11. fejezet), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992
3. ARENDT, Hannah: *Múlt és jövő között*, Ford. Módos Magdolna, Szerk. Zsolt, Angéla, Osiris Kiadó – Readers International, Budapest, 1995
4. ARENDT, Hannah: *The Human Condition*, The University of Chicago Press, 1998
5. AUGUSTINUS, Aurelius: *Despre minciună*, Ford. román nyelvre Lucia Wald, Humanitas, Bukarest, 2016
6. BENJAMIN, Walter: *Kommentár és Prófécia*, Gondolat, Budapest, 1969
7. CANOVAN, Margaret: *Hannah Arendt, A reinterpretation of Her Political Thought*, Cambridge University Press, Melbourne, 1995
8. HORKHEIMER, Max; ADORNO, Theodor W.: *A felvilágosodás dialektikája*, Ford. Mesterházi Miklós, Szerk. Miklós Tamás, Atlantisz, 2011
9. HUXLEY, Aldous: *Words and Behavior*, In: *Collected Essays*, Bantam Book–Harper & Row Publishers, 1959
10. KANT, Immanuel: *Prolegomena* Ford. John Éva és Tengelyi László, Szerk.: Miklós Tamás, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1952
11. KELLY, Bryan: *Introduction* In: *Income inequality: The gap between Rich and Poor*, OECD Publishing, Párizs 2015
12. KIERKEGAARD, Søren: *Vagy–vagy*, Ford. Dani Tivadar, Szer. Gyurgyák János, Osiris Kiadó, Budapest, 2019
13. KLEIN, Naomi : *ALT.EVERYTHING*, In: *No Logo*, Flamingo, Nagy–Britannia, 2000
14. MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem*, Ford. Lutter Éva, Helikon Kiadó, 2017
15. MIKLÓS, Almási: *Anti–Esz­tétika*, In: *Séták a művészetfilozófiák labirintusában*, T–Twins Kiadó, Lukács Archívum, 1992
16. PLATÓN: *Phaidrosz*, In: *Platón összes művei, Második kötet*, Ford. Kövendi Dénes, Szerk. Zsolt Angéla, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984

17. RANCIERE, Jaques: *Az érzékelhető felosztása*, In: *Esztétika és politika*, Szerk. Készman József, Ford. Jancsó Júlia, Jean-Louis Pierson, Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest, 2019
18. RÖD, Wolfgang: *A kriticizmus, mint univerzális értelmezélmélet*, Ford. Nyizsnyánszki Ferenc, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998
19. STONE, Roger: *Stone's rules*, Skyhorse Publishing, 2018
20. ZIZEK, Slavoj: *First as farce, then as tragedy?* (<https://thephilosophicalsalon.com/first-as-farce-then-as-tragedy/>, megnyitva 2021.04.14. 12:22-kor)
21. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46943364>, megnyitva 2021.04.19. 20:26-kor
22. <https://www.breitbart.com/the-media/2019/01/20/covington-tom-williams-media-diocese-rush-to-judge-catholic-students/>, megnyitva 2021.04.19. 20:59-kor
23. <https://www.spiegel.de/politik/ausland/heinz-christian-strache-geheim-videos-belasten-fpoe-chef-a-1268059.html>, megnyitva 2021.05.05. 14:34-kor
24. <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/19/thousands-take-to-streets-in-rome-for-far-right-rally-salvini>, megnyitva 2021.05.05., 20:38-kor